

I

Thracii nordici, pe cari Grecii îi numiau *Geți*, iar Romanii *Daci*, nu s'au întins, chiar în vremile târzii, numai în stânga Dunării; ci, din cele mai vechi timpuri istorice, în sec. VI a. Chr., și până la totala lor disolvare în Romanism ori Slavism, Dacii, s. Geții, au ocupat ambele maluri ale Dunării de jos. Și a-nume ei au locuit în dreapta fluviului tot ținutul dintre Dunăre și Haemus, întinzându-se la Apus până la Vid ¹⁾, iar în Răsărit până la Mare și gurile Dunării: deci, cu excepția unui mic teri-

---

¹⁾ Precum se arată clar prin existența centrului dac Gîridava, între Vid și Osem, în interiorul Moesiei inferioare (CIL. III 12399; cf. și comentariul la ac. inscripție).

toriu în Vest, în toată Moesia inferioară. Autorii antici ne atestă acest fapt până și în secolul al III-lea d. Chr. ²⁾).

Romanii, cari încă de pe vremea lui Ovidius stăpâneau în cetățile grecești de pe coasta apusană a Pontului Euxin ³⁾), lăsară ținutul dacic din dreapta Dunării multă vreme în seama indigenilor și anume până la a. 46 în grija statului clientelar thrac, iar apoi—ca o *ripa Thraciae*—în seama guvernatorului *provinciei* Thracia; deabia dela sfârșitul secolului al II-lea înainte, tot ținutul dintre Dunăre și Haemus încorporându-se la Moesia inferior ⁴⁾), țara getică fu scoasă măcar în parte de supt înrâurirea culturală greacă, predominantă

---

²⁾ Vezi știrile literare la v. Premerstein, *die Anfänge der Provinz Moesien*, în *Jahreshefte d. oesterr. archäol. Inst.* I, 1898, Beibl., col. 150 sq. — Dovezi epigrafice hotărâtoare vom aduce noi mai jos.

³⁾ Ovid. *Trist.* II, 197 sqq., cu Premerstein, *l. c.*, col. 193.

⁴⁾ Cf. pentru toate acestea Premerstein, *l. c.*, *passim* și B. Filow, *die Legionen der Provinz Moesia*, *Klio*, Beiheft VI, Leipzig 1906, p. 63 sqq.

în Thracia, și apropiată de cultura romană, înfloritoare în lagărele legionare și în orașele de veterani dela Dunăre.

Începătorul operei de romanizare a Dacilor din Moesia inferioară a fost, ca și în Dacia propriu zisă, tot împăratul Traian.

În războiul al doilea dacic Traian porni nu numai cu oaste mai multă, dar și cu un plan strategic mai adânc gândit. A atacă pe Daci numai pe la Dunărea de mijloc și numai în stânga fluviului, ar fi însemnat a-i împinge spre Moesia inferioară și Thracia, tocmai cum se întâmplase pe vremea lui Augustus, în expediția lui Cn. Cornelius Lentulus ⁵⁾. Pe de altă parte, nu numai național, ci și politic, Dacii aveau încă de pe vremea lui Burebista ⁶⁾ o puter-

---

⁵⁾ Cf. Premerstein, *l. c.*, col. 166 sqq.

⁶⁾ Acesta stăpânise întreg teritoriul getic dela Sudul Dunării împreună cu orașele grecești dela Mare, dela Olbia în Nord, până la Apollonia în Sud (cf. Dio Chrysostomus XXXVI, 4 și vezi la Dittenberger, *Sylloge inscriptionum Graecarum*², n-rele 324 [pentru

nică tradiție sud-danubiană, care îi legă nemijlocit cu Thracii din sudul Haemului, și la primul semnal al unui erou popular, întreaga lume thracă dela

Olbia], 325 [pentru Istros] și 342 [pentru Dionysopolis]). În special inscr. n. 342, din Dionysopolis, c.a. 48 a. Chr. este excepțional de importantă pentru istoria marelui rege dac și a poporului său. Din ea aflăm că Burebista intrase în înțelegere cu Pompeius, împotriva lui Caesar, trimițându-i ca sol în Macedonia pe Acornion din Dionysopolis, un grec foarte priceput în ale diplomației, după cum înțelegem din chiar faptul că și orașul său natal îl întrebuințează întâi ca ambasador pe lângă Burebista, spre a-și atrage bunavoința regelui dac. Interesantă e apoi în inscripție și citarea, pe nume, a orașului dac unde a mers Acornion întâia oară în Dacia, spre a ruga încă pe tatăl lui Burebista (!) [așa completează în chip foarte probabil Dittenberger: [ἐπορεύθη εἰς] Ἀργέδα[υ]ον πρὸς τὸν πατέρα [τοῦ βασιλέως Βουεβίστα...], să fie binevoitor față de patria sa: anume Acornion se duce la *Argedavon*, care de sigur e *Arcidava*, cunoscuta cetate dacică din Banat, existentă până pe vremea lui Iustinian, care o întărește, și el, încă odată, ca un punct strategic important al stăpânirii sale nord-danubiane (cf. cartea mea *Contrib. epigr. la ist. creșt. daco-roman*, p. 187 cu n. 809 și p. 192). Aflăm astfel că din centrul îndepărtat al țării lor, în Carpații vestici, regii daci, în mai tot secolul I a. Chr. stăpânesc până la Mare tot ținutul dintre Dunăre și Balcan, arătând încă de atunci că stăpânirea de peste 14 veacuri apoi, a lui Mircea, sau

Marea Egee până la izvoarele Nistrului s'ar fi ridicat împotriva Romanilor năvălitori dinspre Apus, respingându-i cu vitejia elementară a rasei lor disprețuitoare de moarte.

De aceea Traian începe al doilea războiu dacic prin înlănțuirea întregului ținut thrac, până la gurile Dunării, în sistemul de «*limites*» ofensive⁷⁾, așezate acum întâi, de dânsul, deacurmezișul

---

cea de după 20 de veacuri, a noastră, în dreapta Dunării, își are o adâncă justificare, pe deoparte în perfecta continuitate etnică de acum 2000 de ani, existentă neîntrerupt cel puțin între a. 700 a. Chr. și 600 p. Chr. deci timp de 13 veacuri, iar pe de altă parte în necesitatea *anthropogeografică* a încheierei „peninsulei balcanice“ la Hæmus, iar nu la Dunăre ori la Carpați.

⁷⁾ Un *limes* e până la Traian în totdeauna ofensiv. Căci el nu e o graniță, ci e un drum militar, care înaintează — adesea transversal pe graniță — în adâncul ținutului barbar, ori de curând cucerit, și prin pozițiile întărite ocupate în parcursul său domină întreaga regiune. Vezi în această privință mai multe amănunte în excelentul studiu al lui E. Kornemann, *Die neueste Limesforschung (1900—1906) im Lichte der römisch-kaiserlichen Grenzpolitik*, în *Klio*, VII (1907), p. 73—121.

Thraciei, și „Daciei“ din dreapta fluviului.

Venind din Italia, prin Corint și Atena, el debarcă pe coasta thracică la Aenos. De aici prin Zirinis, Plotinopolis, Ulpia (numită apoi Hadrianopolis, — fundată însă tot de Traian), Marcianopolis⁸⁾, el ajunge în ținutul dacic din Moesia inferioară. Calea pe unde trecu împăratul se transformă în drum militar, cu stațiuni și lagăre. Iar unele stațiuni fură prefăcute chiar de Traian în orașe, purtând ori numele său : Ulpia (Hadrianopolis) și Traianopolis („pe flancul stâng“ al frontului de atac⁹⁾), alcătuit de drumul-*limes*), ori pe al soției sale : Plotinopolis, — sau pe al surorii sale : Marcianopolis. Alte fundații în Thracia (Traiana, la Nord de Pizus), ori în Moesia getică (Nicomopolis), cu dru-

---

⁸⁾ Vezi A. v. Domaszewski, în *Philologus*, LXV, 326 sqq. și 338 sqq. și W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig 1907, p. 15 și 18 sqq.

⁹⁾ Weber, *o. c.*, p. 19, n. 69.

muri numeroase în toate direcțiile, completară opera de supunere pacinică a Thracilor din dreapta Dunării.

Pe strada militară, care ducea de la Marcianopolis prin Abrittus la Dunăre, dar nu direct spre Nord, la Axiopolis, ci tăind de-alungul și întregă Scythia minor, prin mijlocul ei, pentru a se uni cu *limes*-ul danubian de-abia la Noviodunum ori Aegyssus, Traian ridică în anul 109, după biruința asupra Dacilor, la răspântia drumului său spre Nord cu cel dela Callatis la Durostorum, care mergea drept de la Răsărit la Apus, un monument triumfal, pe care-l închină lui Marte Răzbunătorul ¹⁰⁾. Stațiunea dela răspântie fu atunci prefăcută de dânsul într'o așezare civilă, și noul centru de civilizație romană în inima ținutului dac din dreapta Du-

---

¹⁰⁾ CIL. III 12467. — Cf. Tocilescu-Benndorf-Niemann, *Monumentul dela Adamclissi*, Viena, 1896, și Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest 1900, *passim*.

nării, fû numit după monumentul triumfal, *Tropaeum Traiani*.

Aşa cred că s'a născut cetatea Tropaeum: în legătură strânsă cu întregul sistem de civilizare a ţării gete dintre Haemus şi Dunăre, iar nu ca o anexă a monumentului din apropiere, ridicat de abia după războiu. Oraşul e, fără îndoială, mai vechiu ca Trofeul: e un centru dac, pe unde a fost îndreptat, înainte de războiu, ca pregătire în vederea atacului, drumul lui Traian spre Nord şi, întocmai ca Ulpia Traiana (Sarmizegetusa) şi Ulpia-Hadrianopolis (Oreosta), fû supra-numit *Tropaeum Traiani*.

În orice caz, încă din a. 116 vedem pe *Traianenses Tropaeenses* făcând o dedicaţie lui Traian¹¹⁾ — desigur o statuie — în calitatea lor de comună civilă — *vicus*¹²⁾ — alcătuită din colonişti (vete-

¹¹⁾ CIL. III 12470.

¹²⁾ Având doi *magistri* şi un *ordo decurionum* care putea da *decreta* (cf. inscr. CIL. III 14409 şi 14412³, pentru *vicus Trullensis* de pe valea râului Oescus, tot în Moesia), apoi — posibil — şi *quaestores*

rani) și indigeni, precum vom vedea în amănunte numai decăt.

*
* *
*

Săpăturile făcute până acum în cetatea Tropaeum nu au liberat decăt o foarte mică parte din oraș, așa încât descoperirile arheologice de până acum

---

(ba chiar și *aediles*), precum și diferiți preoți ai cultului oficial. Cf. pentru importanța *vici*-lor în imperiul roman, Schulten, *de conventibus civium Romanorum*, Berlin 1892, p. 65—96: *de conventibus vicinis*; cf. și Mommsen, în *Arch.-epigr. Mitt.* XVII p. 112. Dimpotrivă Tocilescu (*Câteva mon. epigr.* în *Rev. p. ist. arch. și fil.* IX, 1903, p. 1 sqq.) deși citează, fără să combată, îndoiala lui Mommsen (*l. c.*) asupra calității de *municipium* adevărat a *Tropaeum*-ului (p. 42)—pentru sfârșitul secolului al III-lea (!), de când se arată a fi inscripția—totuși afirmă la p. 35: „*Traianenses Tropaeenses* din inscripțiunea noastră ne autoriză a susține că deja împăratul Traian întemeiasă un *municipiu* numit după monumentul triumfal din apropiere: *Tropaeum Traiani*“. — Dată fiind scumpătatea cu care se acorda de Romani dreptul municipal, și pe de altă parte însemnătatea *vici*-lor, și putința unei dezvoltări comunale foarte frumoase chiar numai în marginile constituției *vicane*, mai restrânse, cred că nici Traian n'a dat, și nici Tropaeenii n'au avut nevoie chiar dela început, de titlul și dreptul de *municipium*.

sânt în mare măsură numai întâmplătoare. O descriere completă, istorică, antiquarică și arhitectonică, a cetății e deocamdată imposibilă.—Totuși chiar lucrurile până acum cunoscute, sânt așa de însemnate, încât o sistematizare a lor poate nu numai înfățișa un tablou foarte interesant al civilizației romane din Scythia minor, dar poate contribui la câștigarea de puncte noi de vedere cu privire la interpretarea resturilor antice ale cetății, și deci poate da o direcție cât mai folositoare dezgropărilor arheologice întreprinse acolo.

Dela început trebuie însă lămurit un lucru: din orașul Tropaeum, așa cum a fost înainte de Constantin cel Mare, n'a mai rămas—în ruinele ce se văd până acum—piatră pe piatră. Toate rămășițele din secolul al II-lea și al III-lea au fost găsite ca material de construcție prin zidurile cetății și ale caselor, și pe stradele orașului, ca lespezi de pavaj peste canale și pe la porți, etc.

Întemeierea oraşului a fost cam următoarea :

Născut ca un *vicus* civil pe lângă staţiunea militară şi castrul de pază al drumului spre Nord, populaţia primitivă romană a acestei aşezări fu alcătuită mai ales din veteranii diferitelor corpuri legionare ori auxiliare dela Dunărea de jos, aşezaţi şi împrăştiaţi lângă Trofeul lui Traian. Astfel s'au găsit în cetatea Tropaeum fragmente dintr'o diplomă militară dată în a. 112 — 114 veteranilor din trupele auxiliare ale Moesiei inferioare, cu prilejul liberării lor din armată şi încetăţenirii lor şi a familiilor lor; această descoperire ne arată că şi în vicus Tropaeum Traiani s'au aşezat unii din acei veterani colonişti¹³⁾. De altă parte întimpinăm pomenit într'o inscripţie funerară, găsită tot în cetate, pe un veteran de origine din Siscia, în Pannonia, fost decurion

---

¹³⁾ CIL. III p. 1974, n. XXXVIII şi *Arch.-epigr. Mitt.*, XVII, p. 110, nr. 54.

al cohorței I Lusitanorum, împreună cu familia sa ¹⁴⁾). Cum această cohortă ¹⁵⁾ nu e documentată până acum pentru Moesia inferioară decât din a. 99—138 ¹⁶⁾, e probabil că și veteranul nostru din Tropaeum Traiani tot pe vremea lui Traian ori Hadrian se va fi liberat și așezat aici.

Știm, în orice caz, că Hadrian a fost până prin părțile acestea încă din primul an al domniei sale, cu prilejul întoarcerii din Asia — unde fusese proclamat împărat la moartea lui Traian —

---

¹⁴⁾ CIL. III 14214^a.

¹⁵⁾ Spre deosebire de cea cu acelaș nume și număr, care staționă contemporan în Pannonia (v. CIL. III p. 2496), cohorta din Moesia e supranumită în unele diplome militare: XXX (a. 99) și XXXIII (a. 105) (CIL. III l. c.), *Cyrenaica*, pe când în altele, sau în inscripții: D. CVIII (a. 138) și n. 14214^a, nu poartă acest nume suplimentar (CIL. III p. 2660).

¹⁶⁾ Vezi nota precedentă. Firește nu e de fel imposibil ca veteranul nostru, originar din Pannonia, să fi făcut armata în coh. I Lusit., care staționă acolo și e constatată în Pannonia inferioară dela a. 114 până la a. 167 (CIL. III p. 2496). E totuși mult mai probabil, odată ce îl găsim ca veteran în Tropaeum, să fi servit în coh. respectivă din Moesia inferioară.

la Roma, unde se duceà să se prezinte Senatului ¹⁷⁾. Anume, prezența sa și a armatei erà absolut necesară și la gurile Dunării — în Basarabia și Cherson — unde Roxolanii, cari se aflau în situația de stat clientelar față de Romani, rupseseră pacea, și la Tisa și Dunărea de mijloc, unde Sarmații-lazygi năvăliseră în imperiu ¹⁸⁾. Hadrian veni în persoană la gurile Dunării, spre a împacă pe regele Roxolanilor: *cum rege Roxalorum, qui de inminutis stipendiis que rebatur, cognito negotio pacem conposuit* ¹⁹⁾; noul împărat ratifică adică întru totul tratatul de subsidii pentru paza graniței, încheiat cu Roxolanii încă de repausatul său părinte, Traian. Știm, din fericire, și drumul pe unde-a venit Hadrian în Dobrogea: e tocmai drumul cel nou făcut de Traian prin mijlocul Thraciei și Daciei moesice, pe la Mar-

¹⁷⁾ V. *vita Hadriani*, 5, 10 și 6, 6 și cf. Weber, *Untersuchungen*, p. 54 sqq. și 71 sqq.

¹⁸⁾ Vezi toate izvoarele la Weber, p. 71 sqq.

¹⁹⁾ *Vita Hadriani*, 6, 8.

C9658

cianopolis, Abrittus și Tropaeum, spre Nord. O piatră miliară găsită la Nord de Abrittus și purtând data de 118 d. Chr., ne arată că drumul a fost ad hoc reparat, ori, mai probabil, numai îmbobit, ca o lingușire pentru noul împărat, cu alți stâlpi, noi, pomenind numele lui ²⁰⁾; în cale Hadrian se oprî fără îndoială și pe la monumentul triumfal, dar așezarea civilă de alături desigur nu i-a atras prin nimic luarea aminte, spre a o ridică măcar la rangul de municipium Aelium, așa cum făcù acum în călătoria sa cu o sumă de așezări înfloritoare din Illyricum, printre cari și Drobeta noastră.

În timpurile următoare, multămită adâncei păci de sub Hadrian și Antoninus Pius, întreaga Dobroge se populează cu coloniști romani: agricultori și crescători de vite ²¹⁾, locuind în

²⁰⁾ CIL. III 14464. Cf. și nota următoare.

²¹⁾ Precum în chip simbolic e reprezentat prin monumentul funerar al lui C. Iulius Quadratus, *loci princeps, quinquennalis territorii Capidavensis*, în

centre rurale, *vici* și *pagi*, cu o organizație municipală, ce-i dreptul, primitivă, dar, în vederea apropierii orașelor grecești dela Mare și a orașelor-castre, romane, dela Dunăre, de cari ca *territorium*, cei mai mulți din acești *vici* și *pagi* atârnă, fără îndoială satisfăcătoare. Astfel ne sânt documentate cu date precise: pentru anii 140—150 *vicus Ulmetus* (Ceatalorman): *cives Romani et Bessi consistentes vico Ulmeto*²²⁾; pentru a. 142 o așezare rurală la Hassiduluk (spre nord de Constanța)²³⁾; p. a. 157 colonizarea ținutului rural al orașului Istrus: *Lucius Pompeius Vale(n)s na(t)us Fabia Anquira (= Ancyra) consist(it) r(egione) Hist(ri) muneraque fecit Histro in oppido*

---

vicus Ulmetus, azi Ceatalorman, în mijlocul Dobrogei: pe-o față laterală (în dreapta, dela privitor) doi boi ducând un plug, iar pe cealaltă (în stânga) un cioban cu *haiună dacică*: cu cămașă, ițari și sarică, sprijinit în toiag (CIL. III 12491). — *Hadrian* însuși *vizită încăodată* Moesia inferioară în a. 123—4. Cf. Weber *o. c.*, p. 150 sqq.

²²⁾ CIL. III 14214 ²⁶⁾ (c.a. 140) și 12492 (a. 150).

²³⁾ CIL. III 12495.

arc(h)ontium et aediliciu(m) et sacerdotium at Liber[um]...²⁴⁾; de pe vremea lui Antoninus Pius, *vici* romani organizați, lângă *Aegissus* (Tulcea): *cives consistentes vico I (primo?) VRB (.....)..... v. s. l. m. decreto vicanorum²⁵⁾*, —și... *veterani et cives Romani vico U[...]²⁶⁾*; iar din timpul lui Septimius Severus găsim lângă Isaccea urme ale aceleiași vieți intense daco-romane: *iussu et ex decreto v. c. Ovini Tertullicos. termini positi inter Siampudi [vil]-lam [et] vican. B[...]/RIDAV I[...]²⁷⁾ et Si-ribuendu[...]*: în numele neclar al acestor *vicani* de lângă Noviodunum se poate totuși bine distinge formația toponimică *dava*, ceea ce deocamdată ne poate fi de ajuns²⁷⁾; din a. 187

²⁴⁾ CIL. III 12489: Kuciuk-Kiöi, la Nord-Est, nu departe, de Ceatalorman.

²⁵⁾ CIL. III 14441.

²⁶⁾ CIL. III 14442; cf. și Tocilescu, *Fouilles*, p. 203-4.

²⁷⁾ CIL. III 14447. Tocilescu, *Fouilles*, p. 206, citește: *vicanos Ba...ridave[na]tes tr[i]buendu[m]...*; mai probabil însă ar fi poate: *B[u]ridav[enses]*.

avem constatat un *vicus* la Caildere, tot pe drumul roman la N. prin mijlocul Dobrogei, spre Sud de însemnatele ruine antice de la Slava rusească : ...*mag(ister) vici l. m. posuit*²⁸⁾; din a. 178 cunoaştem o altă aşezare rurală la Babadag : *c(ives) R(omani) v(eterani) et Viconov(enses)*²⁹⁾. În sfârşit pentru timpul lui Marcus Aurelius o *civitas Ausdec.....*, daco-romană, chiar lângă Adamclisi : *termin(i) pos(iti) t(erritorii) c(ivitatis) Ausdec(...) adver(sus) Dac(os)*³⁰⁾. Apoi, fără dată precisă, dar aparţinând tot secolului al II-lea sau al III-lea, întimpinăm încă următoarele aşezări şi organizări de viaţă rurală romană : la Abrittus : *fines terrae vici*³¹⁾; pe acelaş drum interior, mai la Nord, acea *civitas Ausdec...*, mai sus citată; mai la Nord pomeni-

²⁸⁾ CIL. III 12487.

²⁹⁾ CIL. III 14448.

³⁰⁾ CIL. III 14437^a. Asupra acestei importante inscripţii voi reveni mai jos.

³¹⁾ CIL. III 12508.

tul *territorium Capidavense*, organizat rural, cu magistrați *quinquennales*³²⁾, având ca centru aşezarea dacică dela Dunăre, *Capidava* (azi Kalakiöi), unde — în ruinele cetății antice locale — s'au găsit mai multe inscripții latine, confirmând aceeași viață agrestă daco-romană : ...*obiti ad villam suam*³³⁾, — *obita ad villa sua*³⁴⁾, — Aurelius Hermes *paganus*³⁵⁾, — cf. și *vicus Ulmetus*³⁶⁾ ; mai la Nord, lângă *Cius* (azi Hassarlâk), un *vicus* cu un nume nesigur : poate *Verobrittianus*, cum a citit Tocilescu, care cu dreptate observă în partea întâi a numelui prefixul celtic (cf. mai jos pe Dunăre localitățile cu nume celtice, Arubium și Noviodunum), *vero, ver, viro*³⁷⁾ : *[Genio] vici Vero[...]*R††

³²⁾ CIL. III 12491 : *loci princeps* (vicus Ulmetus), *quinquennalis territorii Capidavensis*.

³³⁾ CIL. III 13737.

³⁴⁾ CIL. III 14214²⁰.

³⁵⁾ CIL. III 12478.

³⁶⁾ CIL. III 14214²⁰ cu 12491.

³⁷⁾ *Fouilles et recherches arch. en Roumanie*, p. 109 sq. Pentru cetirea lui Tocilescu ar milita și numele

(= *rtiti*, sau *ritti*)*ani C. Iulius Vale(n)s veter. leg. V Maced., mag(ister) vici, v. s. l. m.* ³⁸⁾; apoi la Isaccea, Tulcea și Babadag diferiții *vici* (cu *villae*), mai sus pomeniți; la Karaharman pe *territoriul* anticului Istrus, «*regione Histri*» ³⁹⁾, o întreagă serie de *vici* romani: *fines terrae vici Parsal...(?), — fines terrae vici C...coss(?)* ⁴⁰⁾, — *vicus Cereris*, împreună cu altele nenumite: *quod si q[ui] ex eis vicis non fecerint...* ⁴¹⁾; alți *vici* la și lângă actualul sat Karamurat: *Castus Mucapori* (dac !) *a vico Clem[en]tin(o)*, cu familia: soția, tot cu nume dac *Sedida Reti...tis*, iar copiii cu nume romane: *Longinus, [M?]artia, Valerius* ⁴²⁾, — *...[?] mag. vici Hi(...)* ⁴³⁾; însfârșit pe

---

localității *Abrittus*, dela Sud de *Tropæum Traiani*.

³⁸⁾ CIL. III 12479 și Tocilescu, *l. c.*

³⁹⁾ Cf. CIL. III 12489 din a. 157.

⁴⁰⁾ CIL. III 12488 și Tocilescu, *Fowilles*, p. 110.

⁴¹⁾ CIL. III 7526.

⁴²⁾ CIL. III 7565.

⁴³⁾ CIL. III 12494, găsită la Dorobanțul (Danakiöi) în cimitirul Turcilor, probabil însă adusă din apropiatul Karamurat.

territoriul oraşului Tomi iarăşi o sumă de *vici* romani: la Hassiduluk ⁴⁴⁾, — la Urlukiöi: *vicus Amlaidina* ⁴⁵⁾, — chiar lângă Constanţa: *Apollonius... magister vici Sc...ia* ⁴⁶⁾ *pro salute vici et sua* ⁴⁷⁾, — *[ci]ves Roman[si...]tlae consi[st]entes vico. turre Muca...* (sfârşitul secol. III) ⁴⁸⁾; lângă Callatis două localităţi, *Asboldina* şi *Sardes*, cari pot fi deasemenea *vici extramurani* de pe teritoriul cetăţii ⁴⁹⁾.

În toate aceste sate romane, răsărite, în scurtul timp a trei generaţi: a. 100—200, întocmai ca iarba din pământ, după o ploae abundentă, populaţia e formată deopotrivă de indigenii daci şi de coloniştii „romani“. Inscripţiile ne îngăduie să urmărim în toată provincia dintre Dunăre şi Mare alcă-

⁴⁴⁾ CIL. III 12495 din a. 142.

⁴⁵⁾ CIL. III 13743.

⁴⁶⁾ Tocilescu, *Fouilles*, p. 108, citeşte *Se[apt]lia*.

⁴⁷⁾ CIL. III 7536.

⁴⁸⁾ CIL. III 7533.

⁴⁹⁾ CIL. III 14214³³.

tuirea populației ei. — Începând iarăși dinspre Sud, pe drumul lui Traian către Tropaeum, găsim din vremea lui Marcus Aurelius excepțional de însemnata inscripție a cetății *Ausdec...*: *termini positi territorii civitatis Ausdec(...) adversus Dacos secundum actorem civitatis Vexarus T(...). Opus hoc excessent Daci. Termini territorii civitatis obligati sint M. Salvius P[...]*ror terminos posuit territorii. Iussu *Helvii Pertinacis consularis nostri per Anternium Antoninum tribunum cohortis II (...?)*⁵⁰⁾. Avem dară de a face cu o cetate enchorică importantă, nu departe de Adamclisi, reprezentată, spre deosebire de organizarea municipală romană, printr'un *actor civitatis*⁵¹⁾, cu nume indigen, *Vexarus*, care în înțelegere cu un alt cetățean și cu tribu-

---

⁵⁰⁾ CIL. III 14437².

⁵¹⁾ În tot CIL. III nu există un alt exemplu de *actor civitatis*. Dar există *actores* ai *canabelor*, d. p. în Mogontiacum (vezi Schulten, *de conventibus civ. Rom.*, p. 88).

nul cohorței garnizionate în apropiere, după porunca guvernatorului provinciei, delimitează *teritoriul* cetății respective față de Dacii înconjurători. Aceștia impietaseră desigur asupra proprietății rurale a orașului *Ausdec*(...) cu prilejul turburărilor produse de năvala Costobocilor prin a. 170-175 în Moesia, Macedonia și Achaia, și în general cu ocazia nesiguranței produse în Dacia și Moesia de războiul marcomanic⁵²). Helvius Pertinax, destoinicul general al lui Marcus Aurelius și însuși apoi împărat al Romei, făcut consul în a. 175, primește după înăbușirea răscoalei lui Avidius Cassius în Siria, porunca să vie la Dunărea de jos, unde ocupă pe rând demnitatea de guvernator al celor două Moesii și al Daciei, în a. 177—179, cu însărcinarea de a le curăți de barbarii năvălitori și de a le orându-i în administrația

---

⁵²) Cf. mai departe interpretarea inscripției CIL III, 14214¹² din Tropaeum, și Tocilescu, *Fouilles*, p. 197.

lor lăuntrică: cum zice lapidar *vita Pertinacis* 2, 10, *Cassiano motu conposito e Syria ad Danuvii tutelam profectus est atque inde Moesiae utriusque, mox Daciae regimen accepit. bene gestis his provinciis Syriam meruit*⁵³⁾. Inscricția cetății *Ausdec.* ne arată cum a înțeles Pertinax să aducă pacea și buna rânduală în Moesia. El pune să se fixeze de autoritățile locale, împreună cu cele imperiale, drepturile de proprietate ale fiecăruia, și cel ce le-a călcat e învitat să părăsească ținutul strein: *opus hoc excessent Daci*, zice inscripția. De altă parte constatăm apoi, în ce ne privește, un puternic element dac în nemijlocita apropiere a centrului roman, Tropaeum Traiani. Acest element dac apare însă tocmai în timpul lui Marcus Aurelius chiar în Tropaeum, și anume în înfățișarea culturală romană, a limbei și obi-

---

⁵³⁾ Cf. asupra carierei lui Helvius Pertinax, *Prosopographia imp. Rom.*, s. v., și Jung, *Fasten der Provinz Dacien*, p. 22 sq.

ceiurilor sociale latine, deși ca tradiție etnică-familiară dacismul acestor „romani“ e tot așa de evident.

O inscripție funerară din Tropaeum pomenește pe un *Daizus Comozi, interfectus a Castabocis*, — va să zică de prin anii 170 și urm.⁵⁴⁾ — căruia fiii săi *Iustus* și *Valens* îi ridică monumentul de amintire eternă: tatăl și bunicul au fost daci: *Daizus* și *Comozous*; fiii sânt romani⁵⁵⁾. Tot așa, într'o altă inscripție funerară, găsită în ruinele cetății, întimpinăm această familie: *Scoris*, fiul lui *Mucaporus*, tatăl, *Aurelia Eftepir*, mama, — *Aurelius filius, vicsit annis XXXXI* și *Sabina filia, vicsit annis XXX*: repausați, — *Vale(n)s et Sabinianus fili superstantes*⁵⁶⁾: copiii poartă deci toți nume romane. O a treia inscripție ne face cunoscută această familie: *Crescens Rigozi, Helpis liberta*,

⁵⁴⁾ Vezi asupra acestei date cele spuse mai sus, p. 26, în legătură cu *territorium civitatis Ausdec...*

⁵⁵⁾ CIL III, 14214¹².

⁵⁶⁾ CIL. III 14214¹⁴.

Cornelius Vitalis : răposatul *Crescens*, fiul lui *Rigozus*, e încă un dac veritabil; urmașii săi (nu e sigur dacă *Cornelius Vitalis* poate fi privit ca atare) au fost însă cu toții, fără îndoială, ca și în cazurile de mai sus „romani“⁵⁷⁾.

Dar să urmărim pe Dacii romanizați și mai departe în lăuntrul Dobrogei noastre. Dacă cele două⁵⁸⁾ centre dacice dela Dunăre, *Sucidava*, la N.E. de *Durostorum* și *Capidava* (Kalakiöi), au păstrat până mai târziu un element precumpănit dac, nu putem ști. Căci din *Sucidava* n'avem monumente⁵⁹⁾, iar in-

---

⁵⁷⁾ CIL. III 14214¹¹ (lectura inscripției nu e destul de sigură, piatra fiind foarte deteriorată).

⁵⁸⁾ Mai bine cunoscute : căci altfel Procopius *de aedif.* IV 11, ne mai citează încă trei — *dave* : *Zicideva* (în Mysia, deosebită de *Scedeva* — *Sucidava*, în Scythia) *Zisnudeva* și *Murideva*. Cât privește în general numele thrace de cetăți dela Dunăre, pomenite de Procopius, ele sânt foarte multe și merită un studiu aparte, atât în ce privește identificarea, cât și asupra situației lor istorice, politico-culturale.

⁵⁹⁾ Găsim însă numele localității pomenit într'o inscripție din *Durostorum* : [*inter Ca*]rsium et *Sucid[avam]* (CIL. III 12456 : secol. III — IV).

scripțiile destul de multe din Capidava pomenesc numai persoane cu nume romane⁶⁰). Firește, printre acei „romani“ vor fi fost mulți ai căror părinți erau daci—cum am văzut mai sus—ori de alt neam, destul că inscripțiile ni-i dau pe toți ca „romani“, adică, mai exact ca romanizați. Dimpotrivă în *vicus B[u]ridave[nsis]*, de lângă Noviodunum, putem cu siguranță admite, chiar pe vremea lui Septimiu Sever (c. 200 d. Chr.), de când e inscripția, existența unui element dac, cu un caracter etnic încă bine pronunțat. În adevăr chiar excluzând numele nesigur *Siribuendu*, încă ne rămâne aici ca nume de persoană, cuvântul *Siampudi*, în genit.: *termini positi inter Siampudi [vil]lam [et] vican(os) B[u]ridave[nses]*⁶¹). *Siampudus*, proprietarul acelei *villa*, moșie, învecinată cu ținutul vicului Buri-

---

⁶⁰) CIL. III 12478, 12491, 13737, 13738, 14214¹⁹
și ²⁰, 14440.

⁶¹) CIL. III 14447.

davensis, e, fără îndoială, un dac. Anume, la Vest de Oescus, pe malul Dunării, cam în fața Celeiului nostru, care în vechime s'a chemat ΣVCIDAVA ⁶²⁾, găsim într'o inscripție din satul Ostrov, pomenit un *vicus* ΣIAMAVS ⁶³⁾. Faptul că și în inscr. din ΣVCIDAVA și în cea din VICVS ΣIAMAVS e întrebuințat un Σ pentru exprimarea sunetului sibilant inițial, mă îndeamnă să cred, că aici avem de-a face cu sunetul „Ș“, neexistent în greacă și latină, dar existent în toate limbile indogermanice mai noi: indoarice, slave, germane, și trebuind în chip necesar să existe și în cele thrace. Că acum cuvintele ΣIAMAVS și SIAMPVDVS sânt strâns înrudite prin rădăcina lor comună ΣIAM, cred că e clar. *Siampudus* din ținutul dac de la gurile Dunării e confirmat ca dac prin

---

⁶²⁾ Inscripție publicată de Tocilescu numai în *addenda* la *Mon. epigr. și sculpt.*, p. 636; cf. și p. 646.

⁶³⁾ CIL. III 14413.

ΣΥΚΙΔΑΒΑ, ΣΙΑΜΑΥΣ și B//ΡΙΔΑΥ., iar *vicus Siamaus* de pe malul drept al Dunării, la Vest de Oescus, e confirmat prin SIAMPVDVS și celelalte, ca thracic, adică, pentru a preciza, ca dacic. — Tot de neam dac pare a fi și *Iulius Dizzace* din Troesmis⁶⁴), femeea *Zudecitulp* dintr'o inscripție găsită lângă Cuzgun⁶⁵), *Claudia Dusia* din ținutul anticului Istrus⁶⁶), *Aurelius Dalenus ex vico Amlaidina* și *Aurelia Uthis uxor eius*⁶⁷), *Castus Mucapori a vico Clementino* și *Sedida Reti...tis ucissor (eius)*⁶⁸), *Apollonius Dadae* și *Mama Dadae* din Tomi⁶⁹), *Pia et Daciscus, fratres, și Ti. Claudius Mucasius*, tot de acolo⁷⁰), și, fără îndoială, gladiatorul Σκίτοϛ Λαχησιϛ, care singur spune că e dac⁷¹). —

⁶⁴) CIL. III 6189.

⁶⁵) CIL. III 7481.

⁶⁶) Inscr. găsită la Kasapkiöi : CIL. III 14214²⁵.

⁶⁷) CIL. III 13743 : Urlukiöi, lângă Constanța.

⁶⁸) CIL. III 7565 : Karamurat.

⁶⁹) CIL. III 7559.

⁷⁰) CIL. III 7573 și 14214²⁷.

⁷¹) Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 226 sq.

Firește, unii dintre locuitorii cu nume thrace ai Dobrogei noastre sânt Thraci de alt neam decât cel getic. Astfel chiar în *vicus Ulmetus* vedem așezați *cives Romani et Bessi*⁷²⁾, iar din o diplomă militară dată de împăratul Hadrian în a. 138 *bessului Clagissa*, liberat din *coh. II Mattiacorum*, și găsită lângă Trnovo, deci în ținutul *getic* din S.E. de *Nicopolis*, vedem cum sânt colonizați în Nordul Haemului și Thraci din Sud, și anume, precum e cazul lui *Clagissa*, aceștia păstrându-și în noile lor locuințe încă multă vreme, măcar în forme latine tradiția lor etnică specială. Iată, de pildă, din citata diplomă a lui Hadrian o colecție de noi cetățeni romani, urmași ai „romanului“ *Clagissa*: (se

---

Cf. asupra amfiteatrului din Tomi, Gomperz, în *Arch.-epigr. Mitt.* VIII, p. 9, nr. 23, și Tocilescu, *o. c.*, p. 224 sqq. Nu mai puțin va fi dac și numele vicului de lângă Constanța, *vicus turris Muca...*, în numele căruia intră un cuvânt analog numelor general thrace, dar în special dace, *Mucapor*, *Mucapuis*, *Mucatralis*, etc. (cf. CIL. III p. 2402 și 2634).

⁷²⁾ CIL. III 14214 ²⁶.

dă cetățenia) *ex pedite Clagissae Clagissae f. Bess(o), et Spor f., et Derzizeno f., et Eptacento f(ilio) et Zinae fil(iae) et Eptaperi fil(iae) eius*⁷³⁾. —

În general însă majoritatea indigenilor Moesiei inferioare erà formată, precum am arătat mai sus, din Geți, sau, după denumirea expresă din inscripții, Daci

Cât privește acum pe coloniștii romani, veterani ori simpli civili, originea acestora erà tot așa de variată în Moesia inferioară ca și în oricare altă parte a Imperiului. Alătura de Grecii și Orientalii romanizați⁷⁴⁾, găsim Italieni adevărați, așezați definitiv aici, iar nu aduși numai ca ofițeri, soldați ori funcționari⁷⁵⁾, sau întâlnim Romani de

---

⁷³⁾ D. CVIII din 28 Febr. 138, CIL. III p. 2328 ⁶⁹.

⁷⁴⁾ E caracteristică în această privință inscripția din Tomi privitoare la cultul thrac al lui *Hero Domnus*, pusă de colegiul respectiv, prin *mater collegii*, „*matrem Romanorum subscriptorum*“ : „Romanii“ sânt de origine din Perinthus, Tius, Nicomedia, Heraclea, Abonuteichos, Mazaca și Tyana, adică mai toți din Asia mică : CIL. III, 7532.

⁷⁵⁾ Câte un italian din Faventia (CIL. III 6203) și

prin alte provincii apusene ale Imperiului ⁷⁶⁾, cari toți, veniți în număr foarte respectabil, contribue astfel la romanizarea în cel mai scurt timp a indigenilor.

În special în *Tropaeum* avem de observat următoarea alcătuire a populației în timpul celor două veacuri de existență romană, cari singure ne sânt mai de aproape documentate prin inscripții: al II-lea și al III-lea.

Alătura de Daci, despre cari am vorbit, sânt de pus veteranii diferitelor corpuri legionare și auxiliare din Moesia și Dacia. Astfel întâlnim: familia unui *centurio leg. XIII geminae* (în Dacia), cu trei fii, cari ridică repausatului lor tată monumentul funerar ⁷⁷⁾; un veteran *ex decurione cohortis I Lusitanorum* (în Moesia inferioară), cu familia sa,—el

---

din Planina (în Picenum: *ibid.*, 6202) întâlnim în Trœsmis; un aquileiens apare într'o inscripție găsită lângă Constanța (CIL. III 7574).

⁷⁶⁾ O romană din Ratiaria în Tomi (CIL. III 6156); un roman din Œscus în Trœsmis (6201); pentru alții vezi mai jos, la *Tropaeum*.

⁷⁷⁾ CIL. III 14214 ⁸.

însuși fiind originar din Siscia ⁷⁸⁾; familia unui *centurio leg. V Macedonicae, domo Amasia* ⁷⁹⁾: acest centurion a putut fi chiar cu serviciul activ în Troepaeum, întru cât, precum vom vedea mai jos, aici au stat un timp și vexilații ale legiunii respective (până la M. Aurelius în Troesmis, apoi în Dacia), în garnizoană; un veteran din leg. XI Claudia (în Durostorum) și familia sa ⁸⁰⁾, o altă familie de coloniști veterani, nespecificată mai de aproape ⁸¹⁾; un veteran din flota imperială cu soția sa ⁸²⁾.— Foarte numeroase sânt apoi inscripțiile care pomenesc persoane pur și simplu cu nume romane, unele cu o situație oficială în oraș, altele numai în calitatea de simpli răposați întru ziii lor. Mult mai rare sânt, în sec. al II-lea și al III-lea, inscripțiile cu

---

⁷⁸⁾ CIL. III 14214 ⁹.

⁷⁹⁾ CIL. III 14214 ¹⁰.

⁸⁰⁾ CIL. III 13736.

⁸¹⁾ CIL. III 14214 ⁷.

⁸²⁾ CIL. III 12472.

nume de persoane de origină greacă, — precum de pildă aceste nume dintr'o singură familie : Sozusa, Hermogenes, Chrestio, Glyco și Pylades ⁸³⁾ ; toți însă vorbesc latinește. — Însfârșit nu e de trecut cu vederea garnizoana militară, care constituie și pentru așezarea civilă învecinată, un puternic element cultural în senz roman.

În privința trupelor cari au stat în Tropaeum, știm sigur despre o vexilație mixtă, că a fost un timp aici. Anume, avem o inscripție, găsită la Kadikiöi, lângă Silistra, și care sună astfel : *Nep-
t(uno) Aug(usto) sac(rum). vexil(latio)
leg(ionis) I Ital(icae) M(oesicae) et V Ma-
c(edonicae) D(acicae) Tropa[e]i (agens)
sub curam Eptidi Modesti (centurionis)
leg.V Mac. et Valeri Clementis (centurio-
nis) leg. I Ital. v. s. l. m.* ⁸⁴⁾. De altă parte s'au găsit pe *via principalis* întrebuințate ca pietre de construcție la o clă-

⁸³⁾ CIL. III 14214 ¹⁵.

⁸⁴⁾ CIL. III 14433.

dire, trei altare, consacrate probabil la divinități diferite, dar pomenind ca dedicanti pe aceiași soldați ai celor două legiuni, *I Italica* și *V Macedonica*⁸⁵). Când a stat această vexillație în Tropaeum, cred că putem deduce din inscripția lui Daizus, fiul lui Comozous, care a fost ucis de Costoboci⁸⁶). Se știe dela Pausanias, că năvala Costobocilor în peninsula balcanică a avut loc prin anii 170, iar dintr'o inscripție de la Roma, că între anii 175 și 180 L. Iulius Iulianus are de luptat *per Achaiam et Macedoniam... adversus Castabocas*⁸⁷). Prin urmare, tocmai în vremea teri-

---

⁸⁵) CIL. III 14214³ și Tocilescu, *Fouilles*, p. 196. — Cât privește altarul închinat de *Q. Lucilius Piscinus, centurio legionis I Italicæ, Soli invicto, in honorem domus divinæ* (CIL. III 12468), el ar putea fi explicat și fără prezența unui detașament din leg. I Italica în Tropaeum. E totuși probabil că altarul stă în legătură cu o garnizare a unei vexillații, pe care Piscinus a comandat-o în orașul lui Traian.

⁸⁶) CIL. III 14214¹² : *D. M. Daizi Comozoi vixit an. L. interfectus a Castabocis Iustus et Val(ens) patri b. m. posuerunt.*

⁸⁷) Cf. Tocilescu, *Fouilles*, p. 197.

bilului războiu marcomanic, când Marcus Aurelius aduse până și trupe din Africa împotriva Germanilor, ba înrolă chiar sclavi, Costobocii intrară în imperiu. Legiunea cea mai apropiată cu castrul stativ de Tropaeum, XI Claudia, din Durostorum, era toată dusă în Pannonia. Leg. V Maced. fusese mutată în Dacia încă dinainte de a. 170. În sfârșit leg. I Italica era de asemenea dusă în războiu cu toți auxiliarii ei ⁸⁸⁾. Nu rămânea deci pentru apărarea Moesiei inferioare, cu Tropaeum, decât trimeterea unei vexillații mixte—spre a slăbi cât mai puțin legiunile—compusă din soldați detașați din două legiuni: I Italica Moesica și V Macedonica Dacica. Pentru un alt timp o atare vexillație în Tropaeum nu numai că e neexplicabilă, dar e deadreptul imposibilă, față de mărturiile numeroase ce avem aici cu privire la legiunea cea mai apropiată de Tropaeum, XI Claudia, care

⁸⁸⁾ Vezi Filow, *o. c.*, p. 76 sq.

apare într'o sumă de inscripții găsite în cetate. — Anume, încă din timpul lui Antoninus Pius constatăm prezența unui puternic detașament din leg. XI Cl. în lagărul dela Adamclisi: M. Stabius Colonus din Luca (Italia), *tribunus militum legionis XI Claudiae*, dedică un altar *Iovi optimo maximo, Herculi invicto, Cereri, Libero patri*, pentru sănătatea împăratului Antoninus Pius, a fiului său M. Aurelius Caesar, și a copiilor lor, fiind guvernator al Moesiei T. Vitrasius Pollio⁸⁹⁾, — iar un centurion al aceleiași legiuni închină un altar *Deo invicto, pro salute Imp. M. Antonini Veri*⁹⁰⁾, probabil imediat după moartea lui Pius și întronarea lui Marcus, când aici în provincie încă nu se știa, care e numele oficial al noului împărat, deci în a. 161. Aceste două inscripții ne arată, că până la începutul domniei lui Marcus Aure-

---

⁸⁹⁾ CIL. III 14214¹.

⁹⁰⁾ Tocilescu, *Câteva mon. epigr.*, în *Rev. p. ist. arch. și fil.* IX (1903) și aparte, p. 33, n. 48.

lius, leg. XI Claudia a îngrijit și de paza monumentului triumfal dela Adamclisi. Comunicația cu castrul stativ din Durostorum era de altfel foarte ușoară și grabnică pe drumul militar, care lega direct Durostorum cu Tropaeum Traiani.

Faptul că în timpul războiului marcomanic găsim în Tropaeum o vexilație mixtă a leg. I Ital. și V Mac., cred că trebuie interpretat în sensul, că la izbucnirea războiului și detașamentul leg. XI, staționar în Tropaeum, fu chemat înapoi și trimes pe câmpul de luptă. — Totuși se pare, că după războiu, Tropaeum primi iar o garnizoană din Durostorum. Căci altfel nu-mi pot explica următoarea inscripție, în care apar simultan magistrați municipali ai orașului și un *signifer* al leg. XI Cl., afară numai dacă nu admitem, că acel *signifer* serviă în Durostorum, iar nu în Tropaeum, ceea ce n'ar fi cu totul imposibil: *Aelio Antonio Firmo duum-*

*virali municipii Tropaei patri [et] Aeliae Quirillae sorori, Aelius Antonius Sabinus duumvir municipii supra scripti [et] A]el. Antonius Aeternalis sig[nif]er [l]egionis XI Claudiae bene merentibus posuerunt*⁹¹⁾. În adevăr inscripția aceasta nu poate fi mai veche decât începutul secolului al III-lea, când pentru întâia dată — cel puțin întrucât ne ajută inscripțiile găsite până acum — vedem documentat Tropaeum ca *municipium* (vezi mai jos). Tot în acest timp e, probabil, de pus și inscripția de pe epistyliul unui sarcofag a unui *[ex excep]tore (?) co(n)s(ularis) leg. XI Cl[a]u[di]a*⁹²⁾. În orice caz, până la sfârșitul existenței sale nu mai găsim un alt corp de oaste în Tropaeum, afară de cele mai sus pomenite.

* * *

Înflorirea generală a vieții romane din Moesia inferioară în secolul al

⁹¹⁾ CIL. III, 14214 ⁶.

⁹²⁾ CIL. III, 13736.

II-lea, documentată mai sus în special cu privire la viața rurală, s'a manifestat și în fundația civilă a împăratului Traian, la vicaniile *Traianenses Tropaeenses*. Năvala Costobocilor în a. 170 n'a avut desigur urmări mai grave, afară de pieirea câtorva locuitori, ca Daizus Comozoi, căruia apoi chiar fiii lui, rămăși în viață, îi pun piatra funerară. Așezarea unei vexillații în castrul de lângă *vicus* pe vremea războiului marcomanic și activitatea binefăcătoare a lui Helvius Pertinax în anii 177 și urm. aduseră la așa dezvoltare centrul dacoroman din Tropaeum, încât, pe vremea lui Septimius Severus și a lui Caracalla, supt părinteasca oblăduire a guvernatorului Ovinius Tertullus, pe care l'am întâlnit și mai sus în inscripția privitoare la vicaniile *B[u]ridave[nses] (?)*, și care în general ne apare din inscripțiile Moesiei inferioare ca un restaurator al provinciei, vicaniile Tropaeenses căpătară dreptul de *municipium*.

Primul document, care ne arată pe Tropaeenses în noua situație, e din vremea lui Caracalla (dùpă a. 211, Septimius Severus ne mai fiind pomenit): *I(ovi) o(ptimo) [m(aximo)] et [Iun(oni)] reg(inae) [p]ro s[alu]tem [d(omini) n(ostri)] Mar[ci Aur(eli) An]to[nin]i Pii [F(elicis) Aug(usti)] e[t] mu[n(icipi) P.] Ae[l. Fl]oru[s et] M. Ulp. [...]irci[...u]s H v[iri]q(uin)q(uennales) pr[o sa]lut[e co]muni [...]et...⁹³⁾.*

Dar cu secol. III încep năvălirile barbare în Dacia și Moesia inferioară. Supt Severus Alexander Olbia și Tyras cad în mâinele Goților. În a. 238⁹⁴⁾ Goții și Carpii intră în Dobrogea, dărâmă Istrus și pradă o mare parte a provinciei⁹⁵⁾. Ce-i dreptul și Romanii

---

⁹³⁾ CIL. III 12465, găsit la Mulceova, aproape de Adamclisi.

⁹⁴⁾ Cf. inscripția din Durostorum: *[receptus] ex captivitate barb(arorum) Pio et Proclo cos. (a. 238!) ex voto* (CIL. III 12455).

⁹⁵⁾ Vezi izvoarele la Rappaport, *Die Einfälle der Goten*, p. 27 sq.

iau măsuri energice de apărare. Astfel vedem pe Severus Alexander restaurând în a. 234 drumurile militare dela Marcianopolis spre Nord—la Durostorum și Tropaeum—prin legatul său Quintus Decius: *pontes derutos et vias conlapsas restituit*⁹⁶⁾; iar guvernatorul Moesiei inferioare, Tullius Menophilus, în a. 238—241, supt Gordian III, întărește Marcianopolis, capitala provinciei, încheie pace cu Goții și ține în respect pe Carpi, reorganizând armata romană⁹⁷⁾. Desigur în legătură cu această operă salutară a lui Menophilus e de pus dedicația făcută în a. 240, pentru sănătatea lui Gordianus, de cetățenii recunoscători ai municipiului Tropaeum, prin magistrații lor: *duumviri și aediles*⁹⁸⁾.

---

⁹⁶⁾ CIL. III 12519: pe drumul Marcianopolis—Abrittus—Tropaeum, găsit la Sud de Abrittus; 13758, găsit la Asargic, la Nord de Marcianopolis pe drumul spre Durostorum.

⁹⁷⁾ Cf. Rappaport, p. 29 sqq.

⁹⁸⁾ CIL. III 14214².

Anii 248 și următorii văd însă iarăși pe Goți și Carpi⁹⁹⁾ în Moesia inferioară. Marcianopolis scapă de soarta Istropolei numai mulțămită întăriturilor ce-i făcuse Menophilus cu zece ani înainte¹⁰⁰⁾. Dar provincia și ținutul rural e pustiit. Care e soarta municipiului Tropaeum în toate aceste turburări, nu știm. Inscriptiții găsim în cetatea actuală și din a doua jumătate a secolului al III-lea¹⁰¹⁾, dar fără vreo însemnătate mai deosebită.

⁹⁹⁾ Cf. în special asupra acestora din urmă, pe de parte inscripția pomenind luptele de supt Caracalla, găsită în Gigen (*Oescus*), CIL. III 14416, și de alta cea mai dinainte citată, din Durostorum (12456), — și cf. *vita Aureliani* 30,4.

¹⁰⁰⁾ Rappaport, p. 35, și, pentru cele urm., *passim*.

¹⁰¹⁾ Astfel CIL. III 14437 ad n. 12462: un *duumvir iure dicundo* închină un altar *Deo sancto Apollini*; 12473: două pietre funerare ale unei familii din Tropaeum, cu mențiunea demnității de *duumvivalis (bis)* și *duumvir (iterum)*, ocupată de resp. părinți de familie; 7484+12461: „litteris malis tertii saeculi exeuntis“: *ordo spl[endi]dissima (!) mun[ic]ipii] Trop[aei] per... d[uu]mveros a[e]dile[s]... qu(a)estores.. [po]s(uerunt)*; lipsa magistraților supremi municipali, din această inscripție a făcut chiar, pe Mommsen să bănuiască cum că Tropaeum n'ar fi fost un adevărat *municipium*, cu *res publica*, — lucru, care nu se ade-

Că orașul a fost întărit cu ziduri de piatră în secolul al III-lea, potrivit obiceiului din ce în ce mai răspândit din cauza năvălirilor barbare, cari acum iau o formă cu totul primejdioasă, e probabil, dar trăinicia întăriturilor ridicate numai cu puterile modeste ale municipiului, n'a putut fi excepțională. Destul că spre sfârșitul secolului al III-lea, orașul e total distrus de Goți și locuitorii se împrăștie prin cetățile și lagărele de primprejur.

În adevăr, examinând ruinele actuale ale cetății, găsim întrebuințate ca material de zidărie, pietre cu inscripții, sarcofage, fragmente arhitectonice și

verește prin celelalte inscripții, căci găsim și un *duumvir iure dicundo*; în orice caz, limba populară a inscripției arată o anume decadentă foarte semnificativă a culturii romane în Tropaeum; cât privește lipsa magistraților superiori, Bormann a propus o explicație mult mai plausibilă ca a lui Mommsen: anume oficiul judecătoresc al orașului va fi fost exercitat chiar de comandantul garnizoanei din Tropaeum, ca d. p. în Ravenna (*Arch.-epigr. Mitt.* XVII, p. 112); 14214⁴: un *decurio municipii*; 12466: un *duumvir* (?); 14214¹⁰: un cetățean din Tropaeum, *qui natus fuit Axiop(oli)*.

alte resturi ale unei civilizații anterioare destul de înfloritoare, chiar la baza zidurilor înconjurătoare și, până la un nivel foarte jos, în general, la toate clădirile cetății. De ajuns să pomenesc de pildă sarcofagele întrebuințate ca elemente componente ale unui conduct de apă tocmai jos de tot, sub zidurile enorme ale clădirii suplimentare a cetății, în colțul despre S.E., în josul porței de Sud. Toate știrile istorice, pe cari le-am cules în expunerea de mai sus din inscripții, se datoresc pietrelor din secolul al II-lea și al III-lea, păstrate până azi ca *materiale de construcție* în zidurile de apărare și în clădirile cetății târzii, care singură, din secolul al IV-lea înainte, ne stă azi în față pe insula de ruine de lângă satul Adamclisi.